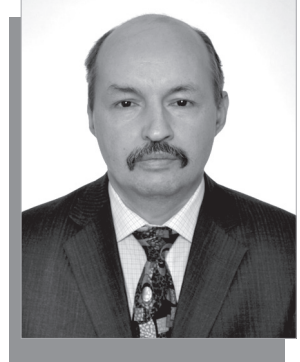

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-55-4-6>
УДК 330.341.44:334.758

О. З. ВАТАМАНЮК

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
Львівського національного університету
імені Івана Франка, Україна, м. Львів
e-mail: ostap.vatamaniuk@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8455-6422>

О. Б. САЛОВСЬКИЙ

доктор філософії (PhD)
за спеціальністю «Економіка»,
викладач кафедри управління
та організаційного розвитку ЗВО
«Український католицький університет»,
Україна, м. Львів
e-mail: o.salovskyi@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2024-9626>

ПРО ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ ДО КОНЦЕНТРАЦІЇ РИНКОВОЇ ВЛАДИ ТА ЇХНІ НАСЛІДКИ¹

З'ясовано характерні особливості сучасної тенденції до концентрації ринкової влади в країнах із розвиненою економікою та основні чинники, що її зумовлюють. Проаналізовано найважливіші наслідки цього процесу, до яких відносять зміцнення позицій домінантних фірм, сповільнення динаміки підприємницької активності в економіці, зниження частки праці в доході та зниження ефективності заходів монетарної і фіскальної політики.

¹ © Вагаманюк О. З., Саловський О. Б., 2023. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

Ключові слова: конкуренція, ринкова влада, націнка, концентрація, коефіцієнт концентрації, злиття і поглинання, антимонопольне законодавство.

JEL Classification: D2, D4, L1, L4.

Постановка проблеми. Конкуренція, поряд із надійним захистом прав власності, економічною свободою та ефективним ціновим механізмом, є фундаментальним елементом ринкової економіки. Конкуренція спонукає виробників боротися за споживачів, пропонуючи на ринку якісні товари та послуги, і впроваджувати інновації, постійно вдосконалюючи технології виробництва благ, що сприяє прогресу суспільства та підвищенню рівня добробуту людей. Тому деякі сучасні тенденції, пов'язані з концентрацією ринкової влади і, як наслідок, зниженням конкуренції, викликають занепокоєння значної частини науковців, політиків і представників громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж декількох останніх років економісти та політики дедалі активніше обговорюють тенденції до зростання ринкової влади, які простежуються, передовсім, у країнах із розвиненою економікою [1–7]. У центрі уваги сьогодні перебувають питання, пов'язані з аналізом переваг і недоліків альтернативних показників, які використовують для опису процесу концентрації ринкової влади [1–5]; із вивченням чинників, що спричиняють цей процес і визначають його динаміку [1; 3; 4; 6; 7]; із дослідженням як (принаймні частково) реалізованих, так і прогнозованих наслідків зростання ринкової влади в економічній та політичній сфері [1–4; 6–8]; з аналізом сучасної практики застосування антимонопольного законодавства у країнах із розвиненою економікою і кроків, спрямованих на його вдосконалення з урахуванням новітніх викликів [1–7].

Формулювання цілей статті. Мета пропонованої статті – з'ясувати економічні передумови та природу тенденції до концентрації ринкової влади в економіках розвинених країн та її потенційні наслідки.

Виклад основного матеріалу. Виклад варто розпочати зі стислого огляду поняття ринкової влади та показників, що їх використовують для її аналізу. Згідно з відомими підручниками з мікроекономіки, під ринковою владою (*market power*) розуміють здатність економічних агентів (продавців або покупців) чи невеликих їхніх груп впливати на ринкову ціну (напр.: [9; 10]).

Такий вплив на практиці визначається спроможністю фірми встановлювати ціну на товар чи послугу на рівні, що перевищує граничні витрати виробництва. Відповідно, величина ринкової влади фірми пропорційна різниці між ціною та граничними витратами за обсягу виробництва, який максимізує прибуток. Ця різниця визначає націнку (*markup*), виражену безпосередньо як різницю ціни та граничних витрат ($P - MC$), як відношення цих величин

(P/MC) або через індекс Лернера $(P - MC) / P$ [4; 10]. Скажімо, фахівці Міжнародного валютного фонду (МВФ) вважають первинною мірою ринкової влади фірми націнку у формі відношення ціни до граничних витрат [3].

Вагомий недолік націнок як показника ринкової влади фірм пов'язаний зі складністю їхнього вимірювання. Оскільки граничні витрати виробництва зазвичай невідомі, для їхньої реконструкції поєднують інформацію про ціни з оцінками відповідних еластичностей, що, своєю чергою, передбачає використання низки даних щодо ринкового попиту (ціни, обсяги продажу, характеристики благ тощо) і припущень стосовно поведінки споживачів на конкретному ринку [2, р. 2]. Як наслідок, сьогодні нерідко пропонують альтернативні й менш формальні показники ринкової влади, такі як кількість конкурентів (фактичних чи потенційних), прибутковість і витрати входження на ринок [3; 4]. Кожен із цих варіантів має певні переваги, але, водночас, на крок віддалений від фактичної влади в ціноутворенні, що може призводити до недоліків та неоднозначності у практичному використанні [4, р. 25].

Ще одним важливим індикатором ринкової влади, який найчастіше використовують на макрорівні, є ступінь концентрації галузі. Його вимірюють за допомогою коефіцієнта концентрації – частки ринку, що припадає на декілька (зазвичай чотири) найбільших фірм у галузі [9; 10]. Ключова перевага цього показника полягає в тому, що для його розрахунку достатньо даних про витрати фірми, доступ до яких не становить особливих труднощів. Водночас вказана перевага обертається і відповідним недоліком: ця метрика ринкової влади не містить жодної інформації про витрати і прибутки фірм.

Варто зазначити ще декілька потенційних хиб концентрації як показника ринкової влади [4, р. 25, 26]. Передовсім його розрахунок передбачає встановлення меж конкретного ринку (галузі чи групи галузей), що допускає ситуації, коли зростання концентрації в межах вузького і більш відповідного ринку залишиться непомітним під час аналізу показників ширше визначеного ринку. Ба більше, показники концентрації в національному масштабі можуть часто вводити в оману з огляду на географічну локалізованість ринків¹. Важлива концептуальна проблема пов'язана з тим, що концентрація ринку є результатом, а не визначником ступеня конкурентності галузі. Саме природа та інтенсивність конкуренції в галузі в поєднанні з мікроекономіч-

¹ Як показали нещодавно автори [5] стосовно економіки США, тенденція до зростання ринкової концентрації товарних ринків на національному рівні змінюється на протилежну, якщо зосередитися на аналізі локальних ринків. У межах обраної дослідниками групи галузей провідні фірми робили свій внесок одночасно в обидві тенденції. Коли велика фірма відкриває нове підприємство в деякій місцевості, локальна концентрація знижується і залишається нижчою упродовж принаймні семи наступних років, тобто ринок тут стає більш, а не менш конкурентним.

ними чинниками попиту та пропозиції визначають рівноважний рівень концентрації, а не навпаки. І, нарешті, зростання концентрації не обов'язково означає зростання ринкової влади, оскільки допускає й альтернативні тлумачення [1; 4; 8].

Фахівці МВФ датують зародження тенденції до зростання ринкової влади фірм у країнах з розвинутою економікою початком 1980-х рр. і визначають низку її основних характеристик [3, р. 9–15]:

- за період 1980–2016 рр. “глобальні” націнки зросли більш ніж на 30 %, причому це зростання сконцентровано у країнах з розвинутою економікою (тут націнки підвищились на понад 35 %). Альтернативні метрики показують аналогічну картину: показник концентрації в розвинених країнах зріс на понад 30 %, а прибутковість, як відношення дивідендів до обсягів продажу у грошовому вираженні, збільшилась на понад 140 %. Водночас у країнах із ринками, що розвиваються, усі згадані показники залишалися майже постійними;

- попри розповсюдженість згаданої тенденції, простежуються суттєві відмінності в розрізі географічного положення країн та галузей. Зростання націнок у США та Канаді і країнах зони євро практично однакове і сягає майже 40 %, що є вдвічі вищим показником, ніж в Японії та Кореї. Збільшення націнок у сферах технологій та охорони здоров'я (передовсім завдяки фармацевтичній галузі) є в понад 3 рази вищим, ніж у промисловості та виробництві споживчих товарів;

- зростання ринкової влади в технологічних галузях за 1995–2016 рр. (збільшення націнки на 30 %, концентрації – на понад 10 %, частки обсягів продажу чотирьох провідних фірм – до двох третин від сумарного обсягу продажу двадцяти найбільших фірм та дивідендів як частки обсягів продажу – з 0,7 до 3,5 %) на 95 % пояснюється зростанням частки ринку фірм, які вже і так володіли значною ринковою владою;

- зростання ринкової влади у фармацевтичній галузі за вказаний період є ще відчутнішим (націнка збільшилась майже на 30 %, концентрація – майже на 80 %, частка обсягів продажу чотирьох провідних фірм у сумарному обсягу продажу двадцяти найбільших фірм – з 50 до 90 %, а прибутковість – удвічі) і пов'язане передовсім із підвищенням націнок фірмами галузі;

- невелика група фірм із високими націнками значно зміцнила свою ринкову владу. Зокрема, фірми з вищого дециля розподілу за величиною націнок підвищили свої націнки більш ніж удвічі, тоді як фірми з нижчої половини збільшили їх лише на 5%. До того ж імовірність збереження фірмами з вищого дециля свого місця в ньому зростала і досягнула 85 %, що відображає зниження конкуренції, з яким стикаються провідні фірми.

Характерні риси тенденції до концентрації ринкової влади в країнах із розвиненою економікою виразно простежуються в економіці США. Зокрема, згідно з результатами нещодавніх досліджень [1, р. 120, 121; 2, р. 3, 4]:

– упродовж двох десятиліть (приблизно від початку 1990-х рр.) показники концентрації зростали в понад 75 % галузей американської економіки, при цьому індекс Герфіндаля пересічно збільшився на понад 50 %. За цей період середній розмір компаній, акції яких котуються на біржі, за показником ринкової капіталізації зріс утричі, з 1,2 до 3,7 млрд дол. США;

– цей результат став наслідком двох тенденцій: погіршення ситуації для нових і малих фірм та дуже високого рівня злиттів і поглинань. З одного боку, відношення кількості новостворених фірм до всіх фірм знизилося з 14 % наприкінці 1980-х рр. до менш ніж 10 % у 2014 р. При цьому, якщо в 1980 р. лише 20 % малих фірм, акції яких котуються на біржі, стикнулися з негативними прибутками на акцію, то у 2010 р. кількість їх сягнула 60 %. Водночас обсяги злиттів і поглинань у грошовому виразі за цей період часто перевищували 2 трлн дол. США на рік;

– якщо за період 1960–1970-х рр. середні націнки американських компаній, акції яких котуються на біржі, коливалися в достатньо вузьких межах від 1,18 до 1,27 (інакше кажучи, від 18 до 27 %), то за період 1980–2014 рр. величина середньої націнки різко зросла: з 1,18 до 1,67, тобто у 3,6 разів за 35 років. Причому це зростання ставало дедалі більш вираженим із перебігом часу, особливо після рецесій 2000 та 2008 рр.;

– підвищення націнок сконцентровано у верхній частині розподілу фірм за величиною націнок. Зокрема, для фірм із вищого дециля націнки зросли з 1,4 у 1980 р. до 2,6 у 2014 р., тоді як для більшості решти фірм вони не змінювалися або навіть знижувалися. Медіанна націнка незначно зросла і залишалася суттєво нижчою за середню.

Науковці сьогодні пропонують достатньо довгий перелік чинників, які можуть тією чи іншою мірою бути відповідальними за наявну тенденцію до зростання ринкової влади в економіках провідних країн. До них відносять: позитивний ефект масштабу; виникнення та розповсюдження мережевих екстерналій і зростання частки мережевих благ в економіці; зростання постійних або незворотних витрат у деяких галузях; поглиблення диференціації продукту; зростання обсягів гуртових продажів; розширення вертикальної та фінансової інтеграції конкурентів; активне використання злиттів і поглинань великими фірмами, що домінують на ринку; монофонічні ефекти на ринку праці; поширення рентоорієнтованої поведінки; урядові ліцензії; послаблення антимонопольного законодавства та практичних заходів щодо його імплементації; глобалізаційні ефекти [1–3; 6; 7]. Ключовим

спільним елементом багатьох із цих чинників є швидкі зміни в технологіях, які уможливають фірмам ефективніше створення та збереження ситуацій ринкової влади [2, р. 32].

Зупинімося дещо детальніше на декількох зі згаданих чинників, вплив яких видається особливо відчутним. У багатьох випадках, передовсім у технологічних галузях, ключову роль відіграє виникнення і швидке розповсюдження мережевих екстерналій, унаслідок чого цінність товарів і послуг для споживачів зростає зі зростанням кількості людей, які також користуються цими благами [1; 7]. У поєднанні з позитивним ефектом масштабу це веде до поширення ситуацій, у яких «переможець отримує все» («*winner takes all dynamics*»): фірма або декілька фірм, які вирвалися наперед у конкурентних перегонях, швидко захоплюють левову частку ринку [3; 7]. У технологічних галузях, які пропонують різні види інформаційних благ, процеси концентрації отримують додатковий імпульс з огляду на чинник взаємодоповнюваності інформації [1, р. 121].

Зростання постійних або незворотних витрат також може зумовлювати зменшення кількості фірм на ринку, що веде до зниження конкуренції, підвищення цін і погіршення добробуту споживачів. Водночас подеколи зростання постійних чи незворотних витрат може бути пов'язане з поліпшенням продукту чи вдосконаленням виробничих технологій, що відобразатиме зниження граничних витрат виробництва. За цих умов зростання націнок не обов'язково означатиме підвищення цін і зниження добробуту споживачів [6, р. 45].

Як зазначають фахівці Міжнародного валютного фонду, важливим чинником концентрації ринкової влади в останні десятиліття є зростання обсягів злиттів та поглинань [3]. Молоді й відносно невеликі фірми, які активно упроваджують інновації та динамічно розвиваються, розглядають злиття в розрізі перспективних можливостей для реалізації економії масштабу, від чого виграють споживачі. З іншого боку, поглинання їх великими фірмами дає останнім змогу встановлювати вищі ціни, послаблює стимули до інновацій, знеохочує чинних і потенційних конкурентів. Інакше кажучи, попри те, що злиття і поглинання загалом сприяють зростанню ефективності, їхній позитивний ефект різко знижується, коли йдеться про поглинання домінантними фірмами своїх молодих конкурентів [3, р. 18, 19].

Ще одним вагомим чинником зростання ринкової влади великих фірм є послаблення практики антимонопольного законодавства, зокрема в США. Стаття 2 закону Шермана визнає незаконними монополізацію, спробу монополізації чи змову задля монополізації будь-якої сфери торгівлі чи комерції. Якщо за період 1970–1999 рр. відповідні структури в США порушували пере-

січно 15,7 справ на рік за цією статтею, то за період 2000–2014 рр. – лише 2,8 [1, р. 121].

Понад десять років тому Федеральна торговельна комісія США розслідувала справу стосовно корпорації «Google» за звинуваченням у використанні її популярної пошукової системи для надання переваг своїм же вертикально інтегрованим сервісам. У 2013 р. це звинувачення було відхилено з огляду на те, що «представлення “Google” свого власного контенту можна правдоподібно вважати покращанням загальної якості пошукового продукту компанії» (цит. за: [7, р. 112]). Водночас Європейська комісія мала принципово іншу думку з цього приводу, і після висунення нею офіційного звинувачення проти «Google» компанію було визнано винною і оштрафовано на рекордні 2,7 млрд дол. США [7, р. 112].

Пошук справедливих рішень антимонопольним органам значно ускладнює той факт, що незалежно від шляху досягнення панівної позиції на ринку (завдяки проривним інноваціям або через послідовність злиттів) для її захисту всі корпорації зазвичай використовують поєднання інновацій та антиконкурентних практик [1; 7]. За цих умов провести чітку межу між кроками, спрямованими на підвищення ефективності фірми та антиконкурентними практиками дуже непросто¹. Як наслідок, межа між діями компаній, що вважаються або ні порушенням закону, може переміщуватися: антимонопольні структури виявлятимуть надмірну пильність в одні періоди часу або поблажливість в інші [7, р. 95].

Розгляньмо далі найважливіші наслідки чинної тенденції до концентрації ринкової влади. На рівні окремих галузей це означає зниження конкуренції для домінантних фірм і розширення їхніх можливостей щодо потенційного зловживання своєю владою. Також зазвичай великі корпорації демонструють вищу продуктивність, ніж їхні конкуренти, тому збільшення їхньої ринкової частки сприяє зростанню в короткостроковому періоді. Водночас, оскільки конкурувати з домінантними фірмами все складніше, у тому числі й через поглинання ними інших фірм, існує загроза, що з перебігом часу їхні інноваційні зусилля слабшатимуть і гальмуватимуть інноваційні спроби наявних

¹ Як зазначали працівники Федеральної торговельної комісії США у матеріалах згаданої справи проти «Google», «наявні докази засвідчують комплексний портрет компанії, що працює на досягнення загальної мети збереження своєї частки ринку, пропонуючи найкращі можливості для користувачів і водночас вдаючись до тактичних кроків, які завдають шкоди багатьом вертикальним конкурентам і, ймовірно, допоможуть зміцнити монопольну владу Google стосовно пошуку та реклами» (цит. за: [7, р. 112]). Рекомендація не підтримати звинувачення проти компанії зумовлювалася не лише розумінням того факту, що згадану межу складно провести, але й відчуттям, що не варто це робити за чинного стану антимонопольного законодавчого середовища, оскільки визначення такої межі «потребуватиме масштабного збалансування усіх факторів, завдання, яке суди – за подібних умов – не мали бажання виконувати» (цит. за: [7, р. 112]).

та потенційних конкурентів [3, р. 11]. Результатом стає всебічне сповільнення динаміки підприємництва в економіці, зокрема зниження темпів входження до галузі нових фірм, зменшення дисперсії темпів зростання між фірмами (що означає зниження кількості фірм, які зростають дуже швидко, а отже, зменшення масштабів експериментування на ринку), зменшення внеску молодих фірм у загальний обсяг вироблених товарів і послуг; згідно з даними фахівців МВФ за період 2000–2015 рр., що охоплюють 28 країн, три згадані тенденції вже простежуються [3, р. 15, 16].

Водночас концентрація ринкової влади може спричиняти, на думку значної частини науковців, й низку важливих макроекономічних наслідків [1; 2; 4]. Зокрема, фахівці МВФ говорять про «негативний, хоча, поки що, радше помірний вплив на економічне зростання, інвестиції, інновації і частку праці в доході» [3, р. 6]. З різною мірою впевненості та обґрунтованості інші автори пропонують значно розширений перелік цих наслідків:

- зниження частки праці в доході [1; 2; 4];
- зниження частки капіталу в доході, зниження заробітної плати низькокваліфікованих працівників, зниження участі в робочій силі, зменшення руху робочої сили, зниження темпів міграції, зниження темпів зростання ВВП¹ [2];
- вищі темпи інфляції та переоцінений ринок акцій [2];
- зниження темпів зростання продуктивності і зменшення інвестицій [4];
- підвищення стабільності економіки і водночас зниження ефективності монетарної та фіскальної політики [3].

З усіх вказаних наслідків найбільшу увагу науковців привернуло наразі зниження частки праці в доході. Як стверджують автори [2], частка праці в доході (як витрати на працю, поділені на загальний згенерований дохід) залишалася на диво постійною від завершення Другої світової війни аж до початку 1980-х рр. на рівні близько 62 %. Натомість після 1980 р. цей показник знизився до 56 %, причому зниження простежується у значній більшості галузей та країн. Автори згаданого дослідження пояснюють таку динаміку частки праці в доході тим, що цей показник достатньо точно відображає динаміку оберненої націнки, хоча і спадає дещо повільніше [2, р. 17, 18].

¹ Як зазначають автори [2], є ще чотири не менш важливих макроекономічні тренди, які збігаються в часі з тенденцією до зростання ринкової влади і потребують свого дослідження: 1) зниження темпів створення нових фірм, зумовлене підвищенням бар'єрів для входження в галузь унаслідок дій чинних фірм; 2) зниження довгострокових процентних ставок, спричинене зниженням попиту на капітал (через зменшення кількості фірм, що володіють ринковою владою) та зростанням пропозиції капіталу (через вищі прибутки фірм); 3) зростання нерівності в заробітних платах через зниження оплати низькокваліфікованої праці й підвищення оплати висококваліфікованої праці (завдяки готовності менеджерів ділитися частиною прибутку фірм); 4) ідея «Великої помірності» – тобто зменшення флуктуацій ВВП після 1980 р. – усе ще дуже добре помітна під час аналізу даних за винятком, звісно, 2008 р. [2, р. 31, 32].

Цікаво зазначити, що зниження частки праці (у доданій вартості) пов'язано не зі збільшенням частки капіталу, а зі зростанням частки прибутку [1]. Розрізняючи віддачу на капітал і прибуток, можна відокремити ситуації, коли джерелом прибутку є бар'єри для входження в галузь та обмеження конкуренції, а не нагромадження капіталу, і краще зрозуміти причину зниження частки праці. Якщо націнка залишається постійною, то будь-які зміни у відносних цінах чи технологіях, що зумовлюють зниження частки праці, мають спричиняти аналогічне збільшення частки капіталу. Якщо ж і частка праці, і частка капіталу зменшуються, тоді необхідні зміни націнок. Як свідчать результати досліджень, більше зниження частки праці за період 1997–2012 рр. простежувалося саме в тих секторах економіки, які продемонстрували більше зростання концентрації [1, р. 121].

Доцільно також з'ясувати, яким чином концентрація ринкової влади знижує ефективність стабілізаційної політики. За наявності у фірми значної ринкової влади попит на її товари не надто відчутно змінюється зі зміною їхніх відносних цін [3, р. 29]. Як наслідок, обсяг виробництва фірми незначно реагує на заходи монетарної політики чи інші макроекономічні шоки, які змінюють вартість її факторів виробництва. Крім того, оскільки, за своєю природою, прибутки фірм із високими націнками значною мірою є економічною рентою, вони менш чутливі до змін цін ресурсів, що знижує стимули фірми активно пристосовуватися до цих змін. Інакше кажучи, як наголошено у [2, р. 31, 32], за наявності у фірми ринкової влади і локальні збурення (на рівні самої фірми), і агреговані (макроекономічні) шоки передаються лише частково, що зменшує флуктуації обсягу виробництва та ВВП, але водночас знижує ефективність монетарної та фіскальної політики уряду.

Автори [2] розглядають ще два важливих наслідки зростання концентрації ринкової влади, які, втім, значно складніше верифікувати. По-перше, цей процес, згідно з їхніми розрахунками, спричинив зростання інфляції – навіть попри те, що темпи зростання цін залишалися низькими упродовж останніх десятиліть. Непрямим, але достатньо переконливим свідченням на користь такого погляду можуть слугувати дані Єврокомісії, згідно з якими недостатньо ефективно упровадження норм антимонопольного права коштує країнам ЄС приблизно 181–320 млрд євро щороку: через існування невиявлених картелів ЄС фактично втрачає близько 3 % річного ВВП [11]. Природа цих втрат полягає здебільшого в підвищенні цін на товари і послуги для кінцевих споживачів, яке становить від 17 до 30 %. Очевидно, що адекватним засобом для подолання цього складника інфляції є не монетарні інструменти, а заходи з арсеналу антимонопольної політики. Другим зі згаданих наслідків називають

значну переоціненість ринку акцій, який, за цих умов, не може відігравати роль ефективного показника стану економіки [2, р. 32].

Нарешті, варто згадати ще й про політичні наслідки концентрації ринкової влади, що відкриває перед великими корпораціями широкі можливості здійснення цілеспрямованого впливу для ухвалення вигідних їм економічних та політичних рішень¹. Ідеться передовсім про обмеження доступу конкурентів на ринок та маніпуляцію політичною системою для досягнення економічних цілей. Ефективними інструментами такого впливу, залежно від конкретики ситуації, можуть виступати лобіювання, безпосередній чи більш витончений підкуп, тиск на політичні та регулятивні органи тощо [1; 7].

Варто зауважити, що частина науковців дотримується достатньо скептичного погляду стосовно обґрунтованості підходів, які використовують для вимірювання націнок і отриманих оцінок їхньої динаміки [6; 8], а також щодо використання націнок для пояснення макроекономічних трендів (див. напр. [8]). Під час обговорення результатів зростання ринкової влади ключовим залишається питання про співвідношення позитивних і негативних рушіїв та наслідків цього процесу. Як зазначають фахівці МВФ, ідеться про те, що ж відображає збільшення ринкової влади: зростання винагороди за ефективність підприємницьких зусиль чи шкідливе зниження конкуренції [3, р. 6]. У першому випадку зростання концентрації в галузі просто відбиватиме спроможність більш ефективних фірм нарощувати свою частку ринку, тобто може тлумачитися, радше, як результат підвищення конкуренції [8, р. 3]!

Ще один вагомий аргумент на підтвердження тези, що зростання концентрації ринку не обов'язково означає зниження конкуренції в галузі, пов'язана із фактом зміни фірм-лідерів. До прикладу, у першому десятиріччі XXI ст. традиційним об'єктом звинувачень у використанні моносонічної влади стосовно постачальників і працівників та згубному впливі на конкуренцію серед роздрібних продавців була компанія «Walmart», натомість в останні роки подібна критика висловлюється вже на адресу «Amazon» [7, р. 110].

¹ Як зазначає відомий американський економіст Л. Зінгалес (L. Zingales) [1], у 2015 р. в світовому переліку структур із найвищими доходами (беруться до уваги корпоративні доходи для компаній і доходи бюджету для держав) у першій тридцятці було десять корпорацій. Річні доходи кожної з цих компаній перевищували доходи урядів Швейцарії, Норвегії та Росії. На найвищому з-поміж корпорацій дев'ятому місці розташувався «Walmart» – це означає, що за доходами ця компанія поступилася лише урядам країн великої сімки та Китаю. Загалом же у першій сотні згаданого переліку корпорацій посіли 69 місць. Цитуючи Зінгалеса, «у деяких випадках, ці великі корпорації мають приватні сили безпеки, здатні конкурувати з найкращими спецслужбами держав, офіси зв'язків із громадськістю, які затьмарять виборчі штаби кандидатів під час президентської кампанії в США, більше юристів, ніж в американському міністерстві юстиції і достатньо грошей, щоб привернути на свій бік (через пожертви на виборчу кампанію, лобіювання і навіть явні хабарі) більшість обраних представників» [1, р. 113].

Підсумовуючи, зауважмо, що практично всі науковці, дотичні до аналізу процесів концентрації ринкової влади та її наслідків, наголошують на необхідності нових досліджень у цій царині (див., напр.: [4; 6; 8]). Такі дослідження мало би бути спрямовано на одержання надійніших кількісних даних, передовсім щодо націнок та їхньої динаміки, на рівні як окремих галузей, так і економіки загалом. Цілком можливо, що певну роль у поясненні розглянутих тенденцій відіграють й інші чинники, скажімо, зміни ступеня взаємозамінності різних товарів на ринку, збільшення впливу позитивного ефекту масштабу чи підвищення витрат входження на ринок, а відносна важливість різних чинників може безпосередньо залежати від особливостей конкретного сектору економіки [4, р. 41].

Висновки. Тенденція до концентрації ринкової влади в країнах з розвинутою економікою простежується приблизно з початку 1980-х рр. Ця тенденція фіксується з використанням декількох альтернативних метрик, характеризується суттєвими відмінностями в розрізі географічного положення країн та галузей економіки і особливо помітна для фірм, що займають домінуючі позиції на ринку (вищий дециль розподілу фірм за величиною націнок). До ключових чинників, які сприяють згаданій тенденції, зазвичай відносять розповсюдження мережевих екстерналій та зростання частки мережевих благ в економіці, активне використання злиттів і поглинань великими фірмами, що домінують на ринку, та послаблення практичних заходів щодо імплементації антимонопольного законодавства.

Серед важливих наслідків концентрації ринкової влади називають передовсім ускладнення доступу на ринок конкурентам, сповільнення динаміки підприємницької активності в економіці, зниження частки праці в доході та зниження ефективності заходів монетарної і фіскальної політики. Водночас абсолютною більшістю науковців, дотичних до вивчення цієї проблематики, наголошується на необхідності розширення досліджень у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Zingales L. Towards a Political Theory of the Firm. *Journal of Economic Perspectives*. 2017. Vol. 31, No. 3. P. 113–130. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.31.3.113>.
2. De Loecker J., Eeckhout J. The Rise of Market Power and the Macroeconomic Implications : Working Paper No. 23687. (NBER Working Paper Series / National Bureau of Economic Research). Cambridge, Massachusetts, 2017. 44 p. DOI: <https://doi.org/10.3386/w23687>.
3. Rising Corporate Market Power: Emerging Policy Issues / U. Akcigit, W. Chen, F. J. Díez et al. *International Monetary Fund*. 2017. 34 p. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2021/03/10/Rising-Corporate-Market-Power-Emerging-Policy-Issues-48619> (дата звернення: 23.09.2023).

4. Syverson Ch. Macroeconomics and Market Power: Context, Implications, and Open Questions. *Journal of Economic Perspectives*. 2019. Vol. 33, No. 3. P. 23–43. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.33.3.23>.
5. Rossi-Hansberg E., Sarte P.-D., Trachter N. Diverging Trends in National and Local Concentration : Working Paper No. 25066. (NBER Working Paper Series / National Bureau of Economic Research). Cambridge, Massachusetts, 2018. 39 p. DOI: <https://doi.org/10.3386/w25066>.
6. Berry S., Gaynor M., Morton F. S. Do Increasing Markups Matter? Lessons from Empirical Industrial Organization. *Journal of Economic Perspectives*. 2019. Vol. 33, No. 3. P. 44–68. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.33.3.44>.
7. Lamoreaux N. R. The Problem of Bigness: From Standard Oil to Google. *Journal of Economic Perspectives*. 2019. Vol. 33, No. 3. P. 94–117. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.33.3.94>.
8. Basu S. Are Price-Cost Markups Rising in the United States? A Discussion of the Evidence. *Journal of Economic Perspectives*. 2019. Vol. 33, No. 3. P. 3–22. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.33.3.3>.
9. Mankiw N. G. Principles of Economics. 6th ed. South-Western, 2012. 848 p.
10. Pindyck R. S., Rubinfeld D. L. Microeconomics. 9th ed. Harlow et al. : Pearson Education Limited, 2018. 781 p.
11. Алексюк М. Євросоюз шукає картелі. Чому може повчитися Україна. *Європейська правда*. 20.04.2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/04/20/7064557/> (дата звернення: 01.11.2023).

REFERENCES

1. Zingales, L. (2017). Towards a political theory of the firm. *Journal of Economic Perspectives*, 31(3), 113–130. <https://doi.org/10.1257/jep.31.3.113>
2. De Loecker, J., & Eeckhout, J. (2017, August). *The rise of market power and the macroeconomic implications* (Working Paper No. 23687). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w23687>
3. Akcigit, U., Chen, W., Díez, F. J., Duval, R., Engler, Ph., Fan, J., Maggi, Ch., Tavares, M. M., Schwarz, D., Shibata, I., & Villegas-Sánchez, C. (2021, March 15). *Rising corporate market power: Emerging policy issues*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2021/03/10/Rising-Corporate-Market-Power-Emerging-Policy-Issues-48619>
4. Syverson, Ch. (2019). Macroeconomics and market power: Context, implications, and open questions. *Journal of Economic Perspectives*, 33(3), 23–43. <https://doi.org/10.1257/jep.33.3.23>
5. Rossi-Hansberg, E., Sarte, P.-D., & Trachter, N. (2018, September). *Diverging trends in national and local concentration* (Working Paper No. 25066). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w25066>
6. Berry, S., Gaynor, M., & Morton, F. S. (2019). Do increasing markups matter? Lessons from empirical industrial organization. *Journal of Economic Perspectives*, 33(3), 44–68. <https://doi.org/10.1257/jep.33.3.44>
7. Lamoreaux, N. R. (2019). The problem of bigness: From standard oil to Google. *Journal of Economic Perspectives*, 33(3), 94–117. <https://doi.org/10.1257/jep.33.3.94>

8. Basu, S. (2019). Are price-cost markups rising in the United States? A discussion of the evidence. *Journal of Economic Perspectives*, 33(3), 3–22. <https://doi.org/10.1257/jep.33.3.3>
9. Mankiw, N. G. (2012). *Principles of economics* (6th ed.). South-Western.
10. Pindyck, R. S., & Rubinfeld, D. L. (2018). *Microeconomics* (9th ed.). Pearson Education Limited.
11. Aleksiuk, M. (2017, April 20). *Yevrosoyuz shukaye karteli. Chomu mozhe povchytysia Ukrayina* [The European Union is looking for cartels. What Ukraine can learn]. *European Pravda*. <https://www.euointegration.com.ua/experts/2017/04/20/7064557/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.11.2023

Стаття пройшла рецензування 20.11.2023

Стаття рекомендована до опублікування 22.12.2023

O. Z. VATAMANIUK

Doctor of Sciences (Economics), Professor, professor of Economics Department, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine, Lviv

O. B. SALOVSKYI

PhD in Economics, lecturer at the Department of Management and Organizational Development, Ukrainian Catholic University, Ukraine, Lviv

ON SOME TRENDS TOWARD THE MARKET POWER CONCENTRATION AND THEIR CONSEQUENCES

Problem setting. Competition, along with property rights protection, economic freedom, and efficient pricing mechanisms, represent the market economy fundamentals, contributing to economic progress and welfare. This way, recent trends toward the concentration of market power in developed economies caused some concerns among scholars and politicians.

Recent research and publications analysis. Current research focuses on the efficiency of indicators used to measure market power, analyzing factors that determine and affect the process of its concentration, studying the current and potential consequences, as well as analyzing antitrust policies in developed economies, and proposing changes necessary to meet new challenges.

Paper objective. The article aims to study economic preconditions and the nature of the trend toward the concentration of market power and its potential consequences.

Paper main body. The trend toward market power concentration in developed economies can be traced back to the early 1980s. This trend is observed using alternative market power indicators and is characterized by essential differences concerning countries' geographical positions and industry specifics. The distinctive attribute of the trend is the concentration of market power among a relatively small group of firms that gained

a dominant position and persistently charge high price markups. More strictly, the rise in market power is concentrated at the top decile of the markup distribution.

Numerous factors were mentioned as plausible explanations of the trend noted, namely economies of scale, the emergence and diffusion of network externalities and increase in network goods share, a rise in fixed or sunk costs, improved product differentiation, monopsony effects in labor markets, the rise in mergers and acquisitions by dominant firms, an increase in rent-seeking behavior, reduced antitrust enforcement, etc. A critical common factor here is rapid technological change, which allows firms to create and protect market power opportunities more efficiently.

The trend toward market power concentration caused several essential effects. On the industry level, it means less competition for dominant firms and better opportunities for their abuse of growing market power, resulting in a broad-based decline in business dynamics within the economy. Among substantial macroeconomic effects, the slowdown in innovations and investment rates, the decline in labor income share, and the reduction of monetary and fiscal policies are most often noted. One more considerable result of corporate market power concentration is associated with better opportunities to put some pressure on political and antitrust authorities.

Despite that, many important questions remain concerning the validity of methods used to measure markups and the ratio of positive and negative effects of market power concentration. According to a group of IMF staff, there is no definitive answer if the rising market power reflects growing rewards for successful entrepreneurial efforts or a harmful decline in competition. At least, all considered researchers agree that a new wave of future studies will be needed to find satisfying answers to the questions noted.

Conclusions of the research. The essential attribute of the current trend is the concentration of market power among a relatively small group of firms that gained a dominant position and persistently charge high price markups. A critical common factor of numerous possible explanations of this trend is rapid technological change, which allows firms to create and protect market power opportunities more efficiently. Still, the fundamental question of whether the rising market power reflects growing rewards for successful entrepreneurial efforts or a harmful decline in competition remains open.

Short abstract for an article

Abstract. The features of the recent trend toward market power concentration in developed economies, along with its main determining factors are studied. The most important effects of this process, namely the strengthening of dominant firms' positions, the slowdown of entrepreneurial activity in the economy, the decline in labor income share, as well as the reduction of monetary and fiscal policy efficiency, are analyzed.

Key words: competition, market power, markup, concentration, concentration ratio, mergers and acquisitions, antitrust legislation.

Article details:

Received: 02 November 2023

Revised: 20 November 2023

Accepted: 22 December 2023

Рекомендоване цитування: Ватаманюк О. З., Саловський О. Б. Про деякі тенденції до концентрації ринкової влади та їхні наслідки. *Економічна теорія та право*. 2023. №4 (55). С. 6–20. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-55-4-6>.

Suggested citation: Vatamaniuk, O. Z., & Salovskyi, O. B. Pro deiaki tendentsii do kontsentratsii rynkovoї vlady ta yikhni naslidky [On some trends toward the market power concentration and their consequences]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4(55), 6–20. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-55-4-6> [in Ukrainian].